

UOT 159.923:316.6

**AİLƏDAXİLİ MÜNAQIŞƏLƏR VƏ ÜNSİYYƏT PROBLEMİ: NƏZƏRİ-
METODOLOJİ TƏHLİL VƏ EMPİRİK YANAŞMALAR****Röya Cavanşir qızı Əhmədova**

Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı

ORCID: 0009-0008-8767-1048**E-mail:** royaahmedova24@gmail.com**Açar sözlər:** ailə sistemi, ailədaxili münasibətlər, konflikt, bağlanma, ünsiyyət**Ключевые слова:** семейная система, внутрисемейные отношения, конфликт, привязанность, общение**Key words:** family system, intra-family relationships, conflict, attachment, communication.

Ailə cəmiyyətin kiçik modelidir. Ailədaxili münasibətlər cəmiyyətin sosial və psixoloji strukturunun əsas dayaqlarından biri kimi insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında həlledici rol oynayır. Ailə ilk sosial institut olmaqla fərdin emosional, əxlaqi, intellektual və davranış modelinin əsasını qoyur. Bu baxımdan ailədaxili münasibətlərin elmi təhlili həm psixologiya, həm pedaqogika, həm də sosial elmlər üçün prioritet istiqamətlərdən biridir.

Azərbaycan ailəsinin xüsusiyyətlərini təhlil edərkən milli-mənəvi dəyərlər, ənənəvi ailə modeli və qloballaşmanın təsiri paralel şəkildə nəzərə alınmalıdır. Ailə sistemləri nəzəriyyəsi Murray Bowen tərəfindən konseptuallaşdırılmışdır. Bu nəzəriyyəyə görə, ailə üzvləri emosional baxımdan bir-biri ilə sıx bağlıdır və sistem daxilində baş verən hər hansı dəyişiklik digər üzvlərə təsir göstərir (Bowen, 1978). Ailədaxili münasibətlərin nəzəri əsaslarına nəzər salsaq, burda bir neçə əsaslı yanaşmanı görə bilərik:

1.Sistemli yanaşma - Sistemli yanaşmaya görə ailə açıq sosial sistemdir və daxili struktur, rollar, sərhədlər və iyerarxiya ilə xarakterizə olunur. Bu yanaşmada ailə qarşılıqlı əlaqədə olan alt-sistemlərdən – ər-arvad, valideyn-övlad, bacı-qardaş münasibətlərindən ibarətdir. Emosional diferensiasiya anlayışı ailə üzvlərinin fərdi identikliyi qorumaq qabiliyyətini ifadə edir (Bowen, 1978).

2.Psixoanalitik yanaşma - S.Freud ailə münasibətlərini erkən uşaqlıq təcrübələri kontekstində izah etmişdir. Valideynlərlə ilkin emosional əlaqələr sonrakı interpersonal münasibətlərin əsasını təşkil edir (Freud, 1923). Ailə daxilində həll olunmamış emosional ziddiyyət fərdin gələcək ailə həyatında təkrarlana bilər.

3.Bağlanma nəzəriyyəsi - Bu nəzəriyyə John Bowlby tərəfindən işlənmişdir. Bu nəzəriyyəyə əsasən, uşağın valideynlərlə təhlükəsiz emosional bağlılığı onun gələcək münasibətlərində etimad və emosional sabitlik formalaşdırır. Təhlükəsiz bağlanma ailədaxili ziddiyyətlərin konstruktiv həllinə müsbət təsir göstərir.

4.Sosial öyrənmə modeli - A.Bandura tərəfindən irəli sürülmüş bu nəzəriyyəyə görə uşaqlar davranış modellərini müşahidə yolu ilə mənimsəyirlər. Valideynlər arasında münasibət uşaqlarda analoji davranışın formalaşmasına səbəb ola bilər.

Ailə münasibətlərinin səbəbini təhlil edərkən mikro və makro amilləri nəzərə almaq vacibdir.

Urie Bronfenbrenner ailəni mikrosistem kimi dəyərləndirərək göstərir ki, ailədaxili münasibətlər uşağın inkişafına birbaşa təsir edir. Ailədaxili münasibətlərin tənzimlənməsində ünsiyyət xüsusi rol oynayır. Kommunikasiya problemləri ailə daxilində emosional uzaqlaşmaya səbəb olur. Ailədə ünsiyyətin vacibliyini bir neçə əsas istiqamətdə nəzərdən keçirmək olar:

Birincisi, emosional bağlılıq baxımından. Valideynin uşağı dinləməsi, onun hissələrini qəbul etməsi və anlayışla yanaşması uşağın mənlilik dəyərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

İkincisi, tərbiyəvi aspektdən. Uşaqlar daha çox deyiləni yox, gördüklərini mənimsəyirlər. Valideynlər bir-biri ilə hörmət, anlayış çərçivəsində danışdıqda, uşaq da sosial münasibətlərdə eyni modeli tətbiq etməyə meyilli olur.

Üçüncüsü, münəqişələrin idarə olunması baxımından. Mübahisə hər ailədə olsa da əsas onun necə həll edilməsidir. Səmərəli ünsiyyət zamanı tərəflər bir-birini ittiham etmək əvəzinə qarşı tərəfin mövqeyini anlamağa çalışır.

Dördüncüsü, psixoloji sağlamlıq baxımından. Ailədə açıq və səmimi ünsiyyət mühiti olduqda, ailə üzvləri öz problemlərini paylaşmaqdan çəkinmirlər.

Ailədaxili münasibətlərin düzgün tənzimlənməsi ailənin davamlılığını, psixoloji sağlamlığını təmin edən əsas şərtlərdən biridir. İnsanın gələcək sosial davranışları belə onun ailədaxili münasibətlərindən asılıdır. Bu səbəbdən ailə münasibətlərinin təsadüfi deyil, şüurlu və mənəvi dəyərlərə əsaslanan şəkildə tənzimlənməsi zəruridir. Qarşılıqlı münasibətlərin düzgün tənzimlənməməsi zamanı ailədaxili ziddiyyət qaçınılmazdır. Ziddiyyət ailə həyatının təbii hissəsi olsa da, onların idarə olunma üsulu münasibətlərin keyfiyyətini müəyyənləşdirir. Ailədaxili ziddiyyətlər aşağıdakı formalarda təzahür edə bilər:

1. **Destructiv ziddiyyət** – aqressiya, təhqir, emosional təzyiq.

2. **Konstruktiv ziddiyyət** – güzəşt vasitəsilə həll olunan fikir ayrılıqları.

3. **Latent ziddiyyət** – açıq ifadə olunmayan gərginlik yaradan vəziyyətlər.

4. **Xroniki ziddiyyət** – davamlı və sistemik xarakter daşıyan qarşıdurmalar.

Ailədaxili ziddiyyət ünsiyyət problemi geniş yayılmış səbəblərdən biri hesab olunur. Ailə münasibətlərində konfliktlərin böyük hissəsi faktiki problemdən deyil, həmin problemin necə ifadə olunmasından və qarşı tərəf tərəfindən necə qəbul edilməsindən qaynaqlanır. Ünsiyyətin düzgün qurulmaması emosional uzaqlaşmağa səbəb olur. J. Gottman ailə ziddiyyət tədqiq edərək göstərmişdir ki, münasibətləri dağıdan əsas kommunikasiya səhvləri tənqid, hörmətsizlik (alçaltma), müdafiəçilik və emosional divar qurmadır. Ünsiyyət problemlərinin yaranmasının əsas bir neçə səbəbinə nəzər salaq:

1. **Aktiv dinləmənin olmaması.** Qarşı tərəfi dinləmədən cavab vermək, sözünü kəsmək və ya diqqətsizlik konfliktləri dərinləşdirir.

2. **“Sən-mesajları”ndan istifadə.** “Sən həmişə belə edirsən” kimi ümumiləşdirici ifadələr müdafiə reaksiyası yaradır.

3. **Emosional impulsivlik.** Qəzəb zamanı deyilən sözlər daha çox zərər verir və problemin mahiyyətini kölgədə qoyur.

4. **Gizli gözləntilər.** İstəklərin açıq ifadə edilmədən anlaşılmasını gözləmək.

5. **Qeyri-verbal siqnalların uyğunsuzluğu.** Səs tonu, mimika və jestlər verbal mesajı inkar etdikdə qarşı tərəfdə çəşqinlik yaranır.

Ailədaxili münəqişələrinin düzgün tənzimlənməsi ər-arvad münasibətlərindən asılıdır. Sağlam nikah münasibətləri qarşılıqlı hörmət, empatiya və açıq ünsiyyət üzərində qurulur.

Emosional yaxınlıq ailə sabitliyinin əsas şərtlərindən biridir.

Ailə münaqişələri, xüsusilə ər-arvad münaqişəsi təhlil edilərkən, ailənin inkişafında böhranlı dövrlərin nəzərə alınması vacibdir; **I dövr** ailə həyatının birinci ilində müşahidə edilir (nikahların ümumi sayının 30%-ini boşanma ehtimalı daşıyır), **II dövr** uşaqların anadan olması ilə bağlıdır, uşağın anadan olması bir çox ailələr üçün ciddi sınaqdır. **III dövr** ər-arvadın orta yaş dövrünə təsadüf edir ki, bu dövr hisslərin məhdudluğu ilə xarakterizə edilir; **IV dövr** ər-arvadın birgə yaşayışının 18-24-ci illərindən sonra yaranır.

Valideyn-övlad münasibətlərinin düzgün tənzimlənməməsi bir çox ailədaxili konfliktlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Valideynlərin övladları ilə qurduğu emosional, kommunikativ münasibət onun gələcək həyatını şərtləndirir. Beləliklə, ailədaxili münasibətlər çoxsəviyyəli psixoloji prosesdir və onun sağlam inkişafı fərdin psixoloji rifahının əsas şərtidir. Ailə daxilində formalaşan münasibət modeli cəmiyyətin sosial sabitliyinə birbaşa təsir göstərir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə ailə institutu sosial-iqtisadi dəyişikliklər, qloballaşma və gender rollarının transformasiyası səbəbiylə yenidən formalaşır. Fərdin şəxsiyyət kimi formalaşmasında və psixoloji sağlamlığında ailədaxili münasibətlər həlledici rol oynayır. Qarşdurma destruktiv idarə olunması ailə sabitliyini zəiflədir. Bu baxımdan ailədaxili münasibətlərin elmi təhlili aktual sosial-psixoloji məsələdir.

Problemin elmi yeniliyi. Tədqiqat ailədaxili münasibətləri sistemli, bağlanma və sosial öyrənmə yanaşmaları kontekstində kompleks şəkildə birləşdirir. Qarşdurmaların yalnız səbəbləri deyil, onların kommunikativ mexanizmləri də təhlil edilir. Bu integrativ yanaşma problemin elmi yeniliyini müəyyənləşdirir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali məktəb pedaqoqları, magistrant və doktorantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Bandura, A. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.
2. Bowlby, J. *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books, 1969.
3. Bowen, M. *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Jason Aronson, 1978.
4. Freud, S. *The Ego and the Id*. London: Hogarth Press, 1923.
5. Gottman, J. M. *The Seven Principles for Making Marriage Work*. New York: Crown Publishers, 1999.

R.C.Əhmədova

Ailədaxili qarşdurmalar və ünsiyyət problemi: nəzəri-metodoloji təhlil və empirik yanaşmalar Xülasə

Bu məqalədə ailədaxili münasibətlərin sosial-psixoloji mahiyyəti, ailə sistemində qarşdurmaların yaranma mexanizmləri, onların ailə üzvlərinin psixoloji rifahına və uşaqların inkişafına təsiri geniş nəzəri çərçivədə təhlil edilir. Tədqiqat sistemli yanaşma, psixanalitik nəzəriyyə,

bağlanma nəzəriyyəsi və sosial öyrənmə modeli kontekstində aparılmışdır. Məqalədə ailədaxili qarşıdurmalar destruktiv və konstruktiv formaları müqayisəli şəkildə araşdırılır, onların idarə olunması üçün praktik mexanizmlər təqdim edilir. Elmi nəticələr göstərir ki, ailədaxili münasibətlərin keyfiyyəti fərdin emosional sabitliyi və sosial adaptasiyası üçün əsas determinantlardan biridir.

Р.Дж.Ахмедова

Внутрисемейные конфликты и проблема коммуникации: теоретико-методологический анализ и эмпирические подходы

Резюме

В статье в широком теоретическом контексте анализируются социально-психологическая сущность внутрисемейных отношений, механизмы возникновения конфликтов и их влияние на психологическое благополучие членов семьи и развитие детей. Исследование основано на системном подходе, психоаналитической теории, теории привязанности и модели социального научения. Рассматриваются деструктивные и конструктивные формы конфликтов, а также практические механизмы их регулирования. Результаты показывают, что качество внутрисемейных отношений является ключевым фактором эмоциональной стабильности личности и её социальной адаптации.

R.DJ. Ahmedova

Intra-family conflicts and communication problems: theoretical-methodological analysis and empirical approaches

Summary

This article examines the socio-psychological essence of intra-family relationships, the mechanisms of conflict within the family system, and their impact on the psychological well-being of family members and children's development. The study is based on the systemic approach, psychoanalytic theory, attachment theory, and the social learning model. It analyzes destructive and constructive forms of intra-family conflict and outlines practical regulation strategies. The findings show that the quality of intra-family relationships is a key determinant of emotional stability and social adaptation.

Redaksiyaya daxil olub: 06.03.2026